

אדון עולם אשר מלך

תגובה למאמר 'היש מלך בלא עם?' \ הרב מרדכי הלפרין *

לכבוד מערכת פשוטות המתחדשים

אחדשה"ט

בגליון שעבר, חודש טבת תש"פ, תמה רבי מרדכי הלפרין על נוסח הפיוט 'אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא', והלא אמרו רבותינו כי 'אין מלך בלא עם', וא"כ כיצד יתכן שם מלכות בשעה שעדיין לא נבראו היצורים. הרב הכותב נר"ו ביקש לחלק בין מלכותא דארעא - הנזקקת לעם לצורך המלוכה, לבין מלכותא דרקיעא שאינה תלויה בדבר אחר, והביא כן בשם הריי"ץ מליובאוויטש. אלא שהקשה מדברי רבינו בחיי שכתב בהדיא שגם במלכות שמים שייך ענין זה דאין מלך בלא עם, וממילא אין לחלק כנ"ל, והניח בצע"ג.

והנה הערה יקרה זו, היא מפתח גדול לעניינים גדולים השייכים בתורת הסוד, וכבר עמדו עליה רבותינו זללה"ה לדורותיהם, והאריכו בה טובא בעניינים עמוקים ונפלאים. חביבות מיוחדת יש לי להערה זו, הואיל ושמעתי כבר בימי עלומי מפי מו"ר הגר"ד כהן שליט"א ראש ישיבת חברון, במסגרת ה'ועדים' על ספר דרך ה' להרמח"ל [כפי זכרוני הדל, סיפר ראש הישיבה כי בצעירותו הוא הציע את הקושיא לפני הגר"י הוטנר זצ"ל, אך אינני זוכר כיצד יישבה]. ומשכך, כאשר ראיתי את המאמר בגליון הקודם העירוני רעיוני לסדר בקצרה את יסודי התירוצים שנתבארו בדברי רבותינו, והנני מציעם לפניכם, לכבודו של ידידי העורך שליט"א. מפני שמסגרת נפלאה זו מיועדת למאמרים העוסקים בעיקר דרכי הפשט, לא ראיתי להרחיב במה ששייך יותר לענייני קבלה וחסידות, אלא באתי בקצירת האומר [אחרי בקשת ההורמנא, אבקש להאיר לפני חכמי המערכת הי"ו, שמא היה ראוי קודם פרסום מאמר החותם בצע"ג, לעיין ולחפש מעט אם כבר עמדו בו ראשונים (חיפוש מהיר באוצר החכמה יראה כי למעלה ממאה ספרים עמדו בנושא זה), ובפרט בענין כזה שעיקרו שייך לתחום הנסתר, ואשר יבחרו יקרבו].

ובכן:

א. בראשית ימי החסידות כבר עמד עליה הרה"ק מזיטאמיר בספרו אור המאיר (בדרוש לשבועות). הוא מביא כי בהמשך הפיוט מפורש כי באמת לא נקראה מלכותו יתברך עד שנבראו העולמות - 'לעת נעשה בחפצו כל, אזי מלך שמו נקרא', וכמאמר הקדמונים אין מלך בלא עם. ומעתה הכריח כי דוקא תואר מלך בשלימות הוא תלוי בנבראים, וזה מה

* גיליון עשירי, טבת תש"פ, עמוד 12.

שנתחדש אחר הבריאה, שאז הקב"ה נקרא מלך במלוכה על עם קרובו. אבל באמת עצם ענין המלכות שייך גם בלא עם, אלא שאינו נשלם מבלעדיו [ומה שאמרו שאין מלך בלא עם, הענין הוא שאין המלכות נשלמת בלא העם].

ב. ובדומה לזה כתב בליקוטי מהרי"ל (רבי יהודה לייב מזאקילקוב, תלמידו של הנועם אלימלך). וזה לשונו, 'הקב"ה וברוך שמו אין צריך לשום הסכמה, כי היה הוה ויהיה, ומפני זה היה מלך אפילו קודם בריאות העולם, רק לא היה אדם שיקרא מלך. וזהו לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא, היה קראו מלך, אבל מלך היה ג"כ קודם, ודו"ק'. היינו, המהרי"ל מבאר כי המאמר 'אין מלך בלא עם' ניתן הוא להתפרש בשני פנים. במלך בשר ודם, יסודה של המלכות הוא הסכמת העם, ועל כן בלא עם אין מלך כלל וכלל. משא"כ במלכות שמים, ההשלמה הנעשית על ידי העם, היא רק מה שבפועל נקרא מלך על ידיהם, אבל עצם המלכות היא גם קודם [גם הרב הכותב נר"ו חילק בין מלכותא דרקייעא למלכותא דארעא, אלא שלדבריו במלכות שמים לא אמרינן כלל שהמלכות תלויה בעם, ועל זה שפיר הקשה ממה שרבינו בחיי כתב כן גם כלפי מלכות השי"ת, ולדברי המהרי"ל ניחא].

ובזה יש לפרש את הטעם שפותחים את התפילה באדון עולם. שהרי עתה אנו באים לקבל עלינו עול מלכות שמים ולעמוד לפני המלך, שבזה מתעלה ומתגלית מלכות שמים, ודו"ק.

ג. הרב הכותב הביא שכחילוקו (בין מלכותא דרקייעא למלכותא דארעא) כתב הרי"ף שניאורסון. אך המעיין בקטע שציטט יראה הרעיון הוא לחלק בין עצמותו ית' שהוא כל יכול ושייך שיהיה מלך גם בלא עם, לבין גילוי מלכותו בפועל שזה ודאי על ידי המקבלים, ובבחינה זו אין מלך בלא עם. דהיינו, גילוי האור האלקי משתלשל במדרגות רבות, אשר השלמתם היא על ידי מדת המלכות, ודוקא במדרגות אלו שייך הכלל של 'אין מלך בלא עם'. משא"כ הפיוט אדון עולם מכוון כלפי עצמותו יתברך, 'שהוא למעלה מענין הדרגות' וכלשונו ז"ל, ובבחינה זו של כל יכול שייכת מלכות גם בלא עם, וע"ש היטב.

ודומה כי כבר קדם לו להרי"ף בזה, סבו, האדמו"ר האמצעי, 'ולכאורה איך יתכן לשון מלוכה כשהוא לבדו ממש, אלא זהו ענין המחשבה דאנא אמלוך שהיא בעצמותו ממש שנקרא מלכות דאין סוף' (עטרת ראש, שער ראש השנה).

ד. גם הגאון המקובל בעל לשם שבו ואחלמה עמד בקושיא זו בספר הכללים (ח"ב ל"ד ב'). שם מפרש שתואר מלכותו יתברך לפני הבריאה הוא לשון המלכה ועצה, והשבח והתהילה שבזה הוא מה שהקב"ה הוא סיבת הכל. ולפי זה פירוש הפיוט הוא כזה, 'אדון עולם אשר מלך' - כאשר נמלך, דהיינו שנתגלה ברצונו יתברך שמו להמציא את הבריאה, היה גילוי רצון זה סיבה לכל הבריאה כולה, שהרי יכולת הקב"ה בחפצו קשורה, ועיין שם עוד באורך רב.

ה. ופשטות כוונת הפיוט היא לומר שהמלכות היתה 'בטרם כל יציר נברא', היינו קודם בריאה ויצירה, אבל מלכות דאצילות נשלמה כבר. וביותר שהרי כתב הנפש החיים (שער ב' פרק י"ז) 'בחינת שרש נשמות כלל ישראל יחד - מלכות דאצילות, לזאת נקראת כנסת ישראל', וא"כ אע"פ שעדיין הוא קודם בריאה ויצירה, מכל מקום שפיר נשלמת מלכותו על ידי עם קרובו, ששורש נשמותיהם הוא כבר באצילות (ועומד בי זכרון רחוק כי כעין זה שמעתי מהגר"ד כהן, ואין אני בטוח בדבר). [וממלכות דא"ס וא"ק אין להקשות, וכדביאר שפיר הלשם (שם) שמזה אילה"ק כיון שענין המלכות אחד הוא, ומלכות דא"ס נשלמת במלכות דאצילות ואור אחד הם, ולכן רק מהפיוט יש להקשות].

ושו"ר כי מעין זה פירש מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל (ימלא פי תהלתך, תפילה עמ' ס"ב), 'שעדיין לא היה בריאה ויצירה אלא אצילות, ונקרא מלך על האצילות'. והוסיף לבאר עפ"ז את המשך הפיוט 'ולעת נעשה בחפצו כל, שכבר יש אנשים, אזי מלך שמו נקרא בפועל, שאנשים קוראים לו מלך, אבל בכח כבר היה מלך קודם, אלא דבפועל לא היה מי שיקרא לו מלך'. וכעין פירושו של האור המאיר דלעיל.

ו. יקר בעיני לחתום בדבריו של מורנו ורבנו הגר"מ שפירא זצ"ל. הרב זצ"ל נשאל על ידי שומעי לקחו שכיון שמלכות שמים היא מחייבת את מציאות הנבראים, כיון שאין מלך בלא עם, אם כן תקשי לך דנמצא ח"ו שיש הכרח בבריאת העולם, והלא העיקר הרביעי הוא שרצונו יתברך הוא לבדו המקור לכל, ללא כל הכרח (הבאתי את הקושיא במלואה כיון שצעירים רבים מתקשים בה). וביאר הרב זצ"ל על פי האמור בתפילה 'טוב יצר כבוד לשמו', 'הקב"ה עשה עמנו טובה כל כך גדולה, עד שהוא יצר את הבריאה באופן שהוא יהיה זקוק לנו, ואנחנו נברא כדי להשלים את מלכותו יתברך. אצלו יתברך אין שום הכרח ליצור את הדבר שנקרא כבוד, כל מה שאנחנו תופסים כהכרח, זה במסגרת העולם שנברא ונוצר ברצונו'.

והוסיף שם המו"ל בהערה, שעל כך נתייסד השבח אדון עולם, 'שקודם הבריאה לא היה צורך אצל ה' בנבראים, היות ועדיין לא נתייסד חוק זה שהמלכות צריכה נבראים, רק מעת שבחפצו עשה כל, נתחדשה שבכל המלכות שיקרא מלך בפי הנבראים', ודפח"ח [וע"ע להרמח"ל בדרך השם (ח"ד פ"ד ב'), ובדעת תבונות (סי' נ"ח)].

בברכת התורה

חיים אשר ברמן